

ביאורים

האדם, על חלקיו, הוא מערכת אחת, וכמו בכל מערכת החלקים תלויים אלו באלו ומשלימים אלו את אלו. מכאן החשיבות הגדולה של ההתאמה בין כולם. עיקרון זה חשוב במיוחד ביחס לשני ה'מלכים' שבאדם: הלב, הנמצא בתוך גופו ו'מושל' על החלקים הדומיננטיים של החיים, הרגשות והחוויות, הרצונות והשאיפות. והמוח, הנמצא מעל גוף האדם, בראשו, ומתבטא בחלקים הנשגבים של האדם: בידיעותיו, בדעותיו ובמחשבותיו. ללא תיאום בין השניים, גם אם האדם יעמול בחכמה ויהיה מלא בידיעות רבות, חכמתו תהיה מנותקת ממנו, מחייו, ממי שהוא בפועל. לכן כפי שישנה חכמה, כך ישנה התנהגות התואמת את החכם. התנהגות זו באה לידי ביטוי בכל החיים המעשיים, מהדברים הבסיסיים ביותר כאכילתו וכבגדיו, דרך יחסיו עם בני האדם האחרים, ועד לצדדים האינטימיים ביותר כגון עשיית צרכיו ויחסי האישות.

אכילת החכם ניכרת הן בבחירת המאכלים והן באופן אכילתם. ראוי לחכם לבחור את המאכלים ואת כמותם בהתאם לצרכיו, כשהוא רואה בהם אמצעי בלבד וחלק שולי בחייו, ולא להיות כאותם הרואים בהנאת המאכלים מטרת חיים החשובה לעצמה, ואפילו יוצרים תרבות שלמה סביב הנאת האכילה, הערצת הטעמים וריבוי המגוון.

כמו כן, החכם רגיש לכל ענייני הנימוס הנוגעים לאכילה ולכל ההשלכות שיוצאות מאכילתו. הוא אינו אוכל במקום שאינו מכבד את חכמתו. והוא גם שם את לבו לכך שבמקרים רבים האוכל משמש כמצע למפגש בין אנשים, וכאשר מטרת המפגש אינה חיובית הוא גם נמנע מנטילת חלק בסעודה.

גם השתייה של החכם נעשית בשכל ובטעם. על כן הוא אינו שותה יין אלא כאשר היין מביא לו טובה ואינו משכור.

הרחבות

• שימור המוסר הטבעי

צריך שיהיה נכר במעשיו. הרמב"ם דורש מתלמידי חכמים לנהוג בהנהגות מעולות יותר משאר העם. בגמרא נאמר: "מרגלא בפומיה דרבא (רבא רגיל היה לומר): תכלית חכמה תשובה ומעשים טובים; שלא יהא אדם קורא ושונה ובוטט באביו ובאמו וברבו ובמי שהוא גדול ממנו בחכמה ובמנין" [ברכות יז.], הרב קוק מסביר שהתנהגות מוסרית טבעית ופשוטה יכולה להוות אתגר עבור תלמידי חכמים. כיוון שהרגלם של תלמידי חכמים לבחון בשכלם את דרך ההתנהלות הראויה על פי האמת ולא על פי אמת מידה טבעית, החוש הטבעי קצת מאבד את כוחו והשפעתו על מעשיהם, ומתוך כך: "אם לא יבין לערוך מערכות שכלו שכל הדברים הטובים שהאמונה הטבעית היתה מדריכתו בטבע ידריך עצמו בדרך האמונה השכלית (אם לא יגיע להשגה שכלית שלימה שתכלול את מה שכלול בהדרכה הטבעית, הוא עלול להשאר בלא המידות הטבעיות הפשוטות)... אם-כן החובה העקרית היא לשמור את כל הדברים הטובים שהאמונה משמרתם בטבע גם בלא חכמה, לשמורם עתה עם כח החכמה המצורף לאמונה". הרב קוק מסביר שצריך לשמור על כל ההנהגות הטובות הקיימות בטבע, באופן שהחכמה תהווה רק מעלה ותוספת על גביהן [עין איה, ברכות ב, טג].

• שלבי הנישואין

ארוסין ונשואין. ההתקשרות בין איש לאשה נעשית בשני שלבים. השלב הראשון הוא הקידושין, הנקראים גם אירוסין, ובו האשה נחשבת אשת איש, אף על פי שעדיין היא גרה בבית אביה ואסורה לבעלה. השלב השני הוא הנישואין, ובו האשה עוברת לגור בבית בעלה (ענין הלכות אישות א, א-ג; י, א). בימינו הקידושין נעשים צמוד לנישואין, בזמן החתונה.

פרק חמישי

הנהגת תלמיד חכמים

א, כשם שהחכם נכר בחכמתו ובדעותיו, והוא מבדל בהן משאר העם, כך צריך שיהיה פתיחה נכר במעשיו: במאכלו ובמשקו, ובבעייתו ובעשית צרכיו, ובדבורו ובהלכותו, ובמלבושו ובכלכל דבריו, ובמשאו ובמתנו, ויהיו כל המעשים האלו נאים ומתקנים ביותר.

א, כיצד? תלמיד חכמים לא יהיה גרגרן, אלא אוכל מאכל הראוי להברות גופו, ולא יאכל מאכלו מן האכילה גסה, ולא יהא רודף למלאות בטנו, אלא שמתמלאין ממאכל ומשקה עד שתפוח קרסו, ועליהם מפרש בקבלה: "וזריתי פרש על פניכם, פרש חגיכם" (מלאכי ב, ג); אכרו חכמים: אלו בני אדם שאוכלין ושותין ועושין כל ימיהם כחגים.

א, והן האומרים: "אכול ושתו כי מחר נמות" (ישעיה כב, ג), וזה הוא מאכל הרשעים. ושלחנות אלו הם שגנה הכתוב ואמר: "כי כל שלחנות מלאו קיא צאה בלי מקום" (שם כח, ח). אבל החכם - אינו אוכל אלא תבשיל אחד או שניים, ואוכל ממנו כדי חייו ודיו; הוא שאמר שלמה: "צדיק אכל לשבע נפשו" (משלי יג, כה).

ב כשהחכם אוכל מעט זה הראוי לו - לא יאכלנו אלא בביתו על שלחנו, ולא יאכל בחנות, ולא בשוק, אלא לפי צרך גדול, כדי שלא יתגנה בפני הבריות. ולא יאכל אצל עמי הארץ, ולא על אותן השלחנות המלאים "קיא צואה". ולא ירבה סעודותיו בכל מקום, ואפלו עם החכמים. ולא יאכל בסעודות שיש בהן קבוץ הרבה. ואין ראוי לו לאכל אלא בסעודה שלמצה בלבד, כגון סעודת ארוסין ונשואין, והוא שיהיה תלמיד חכמים שנסא בתלמיד חכמים. והצדיקים החסידים הראשונים לא אכלו מעולם מסעודה שאינה שלהם.

ג כשהחכם שותה יין - אינו שותה אלא כדי לשרות אכילה שבמעיו. וכל המשתכר - הרי זה חוטא ומגנה, ומפסיד חכמתו. ואם השתכר בפני עמי הארץ - הרי זה חלל את השם. ואסור לשתות בצהרים, ואפלו מעט, אלא אם היה בכלל האכילה; שהשתיה שבכלל האכילה אינה משפחה, ואין נזהרין אלא מיין שלאחר המזון.

עשית צרכיו - הפרשותיו. כלכל דבריו - ניהול ענייניו. גרגרן - זללן. אכילה גסה - ראה לעיל ביאור ד, טו. תפוח קרסו - תפתח בטנו. מפרש בקבלה - בדברי הנביאים והכתובים. ופירוש הפסוק: "וזריתי אפוז" [פרש [צואה] על פניכם [לפניכם], פרש חגיכם [קרבתו חג שלכם]]. ועושוין כל ימיהם כחגים - וטועים לחשוב שהאדם נברא רק כדי למלא את תאוותיו. שגנה הכתוב ואמר - לאחר שתיאר את העיסוק המרובה במאכל ובמשתה ומיעוט לימוד התורה: "כי כל שלחנות מלאו קיא צאה בלי מקום" [כאילו לא היה מקום שלא היו בו מאכלי עבודה זרה, שהם כקיא וצואה] (פח"מ אבות יג, ד). כדי חייו - לצורך מחייתו. ולא בשוק - שהיא כאכילת הכלב בלא בושא (עדות ג, ה). ואסור לאכול אפילו בפניה צנועה ברחוב (י). צרך גדול - כגון רעב עז. עמי הארץ - שאין בהם תורה (הקדמה לפח"מ אבות ה, ו). ואפלו עם החכמים - כדי שלא יחשבו שהוא בא רק לאכול. שיש בהן קבוץ הרבה - בהתנסות של אנשים רבים, ובפרט שאינו יודע עם מי הוא יושב לאכול (ראה סנהדרין כב, ב). הצדיקים החסידים - צדיקים שהם חסידים (הגדרת חסיד ראה לעיל א, זג). לא אכלו מעולם מסעודה שאינה שלהם - ולא קיבלו מתנה משום אדם, מפני שתלו את ביטחונם בה' (זכיה ומתנה יב, ז). לשרות אכילה - להרטיב את האוכל בין ולהקל את עיכול המזון. הרי זה חלל את השם - חילול השם הוא עוון חמור ביותר, מפני שהוא מביא לביזוי כבוד התורה ולומדיה, שהרי החוטא נראה בעל יראת שמים, ומעשיו מבזים את התורה, כשנראה שלא סייעה לו לתקן את מעשיו (יסודי התורה ה, יא). ואפלו מעט - מפני שהיין גורם לביטול העבודה ולימוד התורה (על ההתרחקות מן השכרות ראה סנהדרין כה, ד; יום טוב ו, כ; מו"נ ג, ח).